

ВОЈИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ МАРАМБО И ПРОБЛЕМ ПЛАГИЈАТА: СЛУЧАЈ СТАНОЈА МИЈАТОВИЋА

Станоје Мијатовић (1868–1946) био је учитељ и сарадник Етнографског одбора Српске краљевске академије. Сакупљао је народне песме, игре, приповетке, једноставне облике и етнографску грађу, а приредио је и неколико збирки народних приповедака. Неколико приповедака објавио је Веселин Чајкановић у *Српским народним приповеткама* 1927, оценивши да материјал из Мијатовићеве збирке АСАНУ–ЕЗ–157 није увек поуздан. Оштрији је био Војислав Јовановић Марамбо, који је Мијатовића оптужио за „фабриковање” и „фалсификовање” народних песама и приповедака. У раду се испитује основаност Марамбоових тврдњи поређењем Мијатовићеве грађе похрањене у АСАНУ и грађе објављене у збиркама и часописима. Сакупљачеве напомене из предговора и пропратних писама Академији делимично осветљавају његов начин рада и разлоге вишеструког објављивања исте грађе. Увид у грађу и Мијатовићеве белешке говоре у прилог томе да његова намера није била да „фабрикује” материјал, већ да је јасно назначавао изворе и раније објављену грађу, наводећи разлоге поновног објављивања, који се разматрају у контексту његовог целокупног фолклористичког рада.

Кључне речи: Станоје Мијатовић, Војислав Јовановић Марамбо, сакупљачи фолклора, фалсификати, плагијати, Етнографска збирка, Архив САНУ, народна приповетка, Свети Сава, Краљевић Марко.

Проблем фалсификата, мистификација, кривотворења или фабриковања са једне стране и аутентичности са друге обележио је саме почетке сакупљања и проучавања фолклора (Bendix 1997). Док је измишљање историје, митологије или фолклора у периоду (пред)романтизма најчешће било мотивисано националним циљевима или жељом за остваривањем у улози писца, период сакупљања фолклора крајем 19. и почетком 20. века обележио је откуп збирки од стране различитих институција, попут Матице српске, Матице хрватске или Српске краљевске академије, чиме је дошло до усложњавања проблема – више нису само писци и песници надахнути народним генијем представљали своје стваралаштво као народно – понесени „духом времена” или жељом за доказивањем „старости” европских народа (Гароња Радованац 2014: 162–163), већ су сакупљачи преписивали туђу грађу како би зарадили од откупа. „Измишљање” песама више није био ни

* marinamladenovic@hotmail.com

** Рад је настао у оквиру делатности Института за књижевност и уметност у Београду који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

креативни чин инспирисан „народним генијем”, већ су поједини сакупљачи продавали збирке од речи до речи преписане из других збирки или часописа.

(...) [И]за умножавања, комбиновања, претакања и препјевавања већ познатог, позајмљивања из других збирки, слања туђих записа и опсједнутости бројем стихова који се шаљу не стоји тек „дечачко славољубље, беспослица, сенилност, лоше схваћен патриотизам [...] ’набеђених фолклориста’” (Јовановић 1956; према: Pantić 2008), већ и сасвим конкретни, егзистенцијални разлози (Пандуревић 2016: 14).

Оваква пракса допринела је сумњи у грађу која се налази у Архиву Српске академије наука и уметности као део Етнографске збирке. Грађа никада није објављена у целости, иако је за њено објављивање формиран *Одбор за издавање корпуса народних песама* 1957, чије име сугерише да је његова улога била да се коначно приступи објављивању грађе која се деценијама нагомилавала. Војислав Јовановић Марамбо (1884–1968), који је био на челу овог одбора, сматрао је да је неопходно направити ревизију пре него што се приступи њеном објављивању. У једном од извештаја СКА Марамбо наводи:

Фабриковањем народних песама, – при чему су „скупљачи преписивали или прекрајали *туђе*, једном већ штампане песме, или измишљали нове, „у духу народном, – бавили су се још и други Академијини сарадници, од којих ћу поменути само тројицу (јер их има много више): Милана Обрадовића, учитеља у Славонији и у Босни, Душана С. Поповића, учитеља у Босни, и Станоја М. Мијатовића, учитеља у Пољни у Левчу (Јовановић 2001: 355).

Марамбо у наставку каже да се „лично уверио да су се сва четворица (у истом контексту помиње и *Симу Милеуснића*, прим. аут.) њихових ’скупљача’ бавили фалсификовањем народних песама и народних приповедака”, а затим изражава сумњу и у речничку грађу, означавајући песме и приповетке наведених сакупљача као „лажне”: „Није много вероватно да је трговац који је снабдевао Академију лажним песмама и лажним приповеткама постајао одједном поштен човек кад се тицало речничке грађе, па лиферовао само аутентичан материјал” (2001: 356). У белешкама за *Зборник лажне народне поезије* наводи: „Мијатовић слао Срп. Кр. Академији народних песама и приповедака. Песме слао 1900–1922. Сумњиве” (Јовановић 2008: 478–479). Марамбоовој сумњи допринела је и Чајкановићева опаска да сакупљачев материјал није увек поуздан (1999: 476).

Рад Војислава Јовановића Марамбоа на детектовању фалсификовања и фабриковања фолклора неизоставан је сегмент проучавања ове теме (в. Банашевић 1974, Пантић 1996, Ајдачић 2004, Раденковић 2005, Пантић 2008, Гароња-Радованац 2014, Пандуревић 2016). Иако се његов рад на фалсификатима¹ често узима са резервом, његове сумње нису увек биле потпуно неосноване. Сима Милеуснић, чији сакупљачки рад Марамбо такође доводи у питање, од речи до речи

¹ Иако дијахронијска, његова истраживања аутентичности у време када је постављен на чело *Одбора* ишла су у корак са светском фолклористиком, која је од друге половине прошлог века била фокусирана на истраживање „фејклора” и фолклоризма.

(укључујући и интерпункцију) преписивао је приповетке из различитих часописа, како је утврдио Чајкановић (1999: 473), док је оваквих (доказаних) примера у Етнографској збирци било још [Немања Радловић утврдио је да је Лазар Дума преписивао из збирке Кузмина Шапкарева (2014: 252)]. О његовом познавању како објављене и тако необјављене грађе сведоче и антологије народних песама и приповедака, које „представљају један од првих успешних покушаја антологијске репрезентације усмене књижевности у нашој литератури, након Вука” (Бјелић 2022). Јовановић се најдетаљније бавио сакупљачима Новицом Шаулићем и Владимиром Красићем док о сумњама у Мијатовићев рад није оставио више информација.

Станоје Мијатовић, рођен у Кожуху 1868, умро у Пољни 1946, где је, како сам каже, као учитељ провео пуних 30 година (2004: 45). Овај учитељ и етнограф био је сарадник Етнографског одбора Српске краљевске академије, по чијим упутствима је написао девет етнографских и антропогеографских монографија (неке од најзначајнијих су *Темнић* и *Ресави*), један од оснивача крушевачког Народног музеја, а осим тога што је био активан на плану културе и просвете, бавио се самоуправним и чиновничким пословима. Објављивао је књиге и радове у часописима, био је следбеник антропогеографске школе Јована Цвијића, а области његовог етнографског интересовања биле су народни обичаји, игре, јела, медицина, ношња, занати, технички радови; слао је лирске песме, игре, приповетке, предања, једноставне облике. Објављивао је и уџбеничку литературу. За себе наводи: „Поред педагошких радова, највише сам радио на опису народне привреде, народног здравља и народног живота. На фолклору сам много и особито радио” (2004: 47). Етнографски и антропогеографски рад позитивно је оцењен од стране угледних рецензентата СКА, као што су етнологзи Јован Ердељановић, Сима Тројановић и Тихомир Ђорђевић².

Поред обимне грађе коју је слао Академији (Николић 2019: 94–98), Станоје Мијатовић послао је 1914. збирку приповедака, која је заведена под бројем 232. У тој збирци налазе се две засебне збирке приповедака³ *Краљевић Марко у народним причама* и *Свети Сава у народним причама, највише у Темнићу*, које имају и засебне предговоре. Исту грађу, углавном са мањим изменама, као и различитим допунама, Мијатовић је више пута и објавио. Хронологија је следећа:

– 1908. објавио је у *Браству* приповетке *Свети Сава у народној успомени (из Темнића)*;⁴

– 1911. објавио је четрдесет и шест приповедака о Краљевићу Марку, са предговором, у листу *Нова искра* под насловом *Краљевић Марко у народној успомени*;

– 1912. приповетке о Краљевићу Марку објавио је у *Босанској вили (Још неколико прича о Краљевићу Марку)*;

² Рецензије се налазе у АСАНУ–ЕЗ–375.

³ Мијатовић користи термин „приче” за наративе чија садржина највише одговара културноисторијским и етиолошким предањима, а форма приповеци. За ову терминологију одлучује се како би грађу представио у емској перспективи: „Овде се не зна за разлику између приче, басне, гатке и бајке; све се то зову приче. [подвукао С. М.] Па и пословице народ зове приче, сигурно због тога, што постанак многих стоји у вези са каквом причом” (АСАНУ–ЕЗ–232–2–2).

⁴ У Легату Војислава Јовановића Марамбоа чува се његов примерак *Браства* са белешком „Свети Сава” на корицама. Испод је црвеном хемијском додатом „овде да уђу и Ст. Мијатовића ’Савети’”.

- 1913. у оквиру Матичине едиције „Књига за народ” као 148. по реду објављена је збирка *Свети Сава у народним причама*;
- 1914. збирке о Св. Сави и Краљевићу Марку послао је за Етнографску збирку СКА (АСАНУ–ЕЗ–232–2);
- 1923. објављена је збирка *Краљевић Марко у народним причама* у Сарајеву у едицији „Просветине књиге за народ”;
- 1923. објављује збирку *Свети Сава у народним причама* под псеудонимом Србољуб Љубибратић;
- 1923. објавио је књигу *Свети Сава у нашим народним песмама* под псеудонимом Србољуб Љубибратић;
- 1932. објављено је „треће, допуњено издање” збирке, под насловом *Краљевић Марко (и Милош Обилић) у народним причама*;
- 1935. објављено је треће, измењено и допуњено издање *Свети Сава у народним причама и песмама*.⁵

Тренд прештампавања збирки, успостављен крајем 19. века (Самарџија 2006: 410–412), настављен је и почетком 20. века, међутим, у случају Станоја Мијатовића прештампавање је директно везано за његов сакупљачки рад. Иако бројна издања исте грађе делују конфузно, поређење објављеног и необјављеног материјала открива мотивацију сакупљача за овакав приступ грађи, која је директно везана за његову концепцију књижевног фолклора, односно његов значај и намену.

Приче о Светом Сави објављене су у часопису *Браство* (1908: 134–154), са предговором и поговором. У поговору Мијатовић пише о „светитељским цртама” које су „лепе за народну душу”. Предговор је скоро исти оном који претходи „причама” о Светом Сави у збирци АСАНУ–ЕЗ–232–2. У предговору збирке, коју је послао Академији, јасно упућује да је грађа штампана у часопису *Браство* и у 148. књизи за народ Матице српске (мисли на збирку *Свети Сава у народним причама* из 1913. године), али да је овде најпотпунија. Сматра да се може скупити „велика и дебела књига”, а своју „малу збирку”, коју је забележио „путујући по Темнићу (ради етнографског испитивања овог краја) 1904. године” (1908: 135)⁶, види тек као почетак. У рукопису још стоји „па сам је допунио после још из неких крајева у којима сам био”⁷. Констатује да се приче могу разликовати од објављених, које су у појединим случајевима „погрешне” и „непотпуне”, услед недовољне пажње при „корегирању” (Исто). Разлике у грађи су веома мале, овде наводимо неколико примера у којима се текст више разликује:

„Св. Сава се сад за ово потужи Богу, а Бог благослови да од тада сви људи имадну неравне табане. Тако и буде.”⁸

„Тако Бог благослови, да од тада сви људи имају неравне табане. А тако је ђаво створио вука и свраку, те ни једно не ваља” (1908: 2).⁹

„Занатлије (нарочито дрводеље) од тога доба не могу никад да сачувају зарађени новац, јер их је проклео Св. Сава (тако се бар они правдају).”¹⁰

⁵ В. табеле 1 и 2.

⁶ У напомени за прву причу каже да је забележена 1893. године (1908: 136).

⁷ АСАНУ–ЕЗ–232–2–90.

⁸ АСАНУ–ЕЗ–232–2–95

⁹ У рукопису је додата напомена да слична прича постоји код Вука.

¹⁰ АСАНУ–ЕЗ–232–2–114

„Од тога доба не могу занатлије да сачувају паре (ако се бар они правдају), јер их је проклео Св. Сава” (1908: 5).

„И у који мах је то рекао Св. Сава, у тај мах се од газде створи мечка, која стане туд мумлати, а слуге се разбегну куд који.”¹¹

„И у који мах је то рекао Св. Сава, у тај мах се од газде створи мечка, која стане туд мумлати. – Ето тако је постала мечка (медвед).” (1908: 145)

У издању из 1913, осим грађе коју је послао Академији, публикована је једна прича коју је преузео од Вука (бр. 11), нашавши је у некој школској читанци (Мијатовић 1913: 32) и варијанта претходно објављеног етиолошког предања о богаташу којег је Сава претворио у мечку, у проширеном облику у односу на рукописну грађу, под насловом „Свети Сава и Богати Гаван” (бр. 9). Текстови су скоро потпуно исти као у рукопису, са ретким изменама појединих речи (приповетка Мијатовић 1913, бр. 14 почиње речима „Тако дођу једанпут два богата човека”, док у рукопису 232–89 стоји само „Дођу једанпут два богата човека”) или интерпункције (најчешће запета). Збирка *Свети Сава у народним причама и песмама* (треће, допуњено издање) садржи 20 приповедака, од којих пет нису међу раније објављеном и послатом грађом (бр. 4, 5, 6, 8, 9)¹², као и осам песама. Прештампане приповетке објављене су без измена. У предговору понавља ранија запажања о томе да о Светом Сави има више прича него песама, што објашњава на следећи начин: „Што га народ није опевао лако је појмити. Он није био јунак или витез, већ првосвештеник, учитељ, просветитељ, мудрац, светац. Он није волео мач, стрелу и копље, већ књигу и молитву” (1935: 6). Како је о приповеткама већ дао податке у претходном издању, овде Мијатовић само наводи одакле је преузео, односно од кога је забележио песме. Управо је овде могло доћи до забуне јер Мијатовић наводи дезинформацију да песме никада нису штампане, међутим он их је штампао 1923. под псеудонимом. Мијатовићеве песме о Светом Сави Марамбо је планирао да уврсти у *Зборник лажне народне поезије*. Песме под бројем 5, 6 и 8 из Мијатовићеве збирке из 1935. означава као преузете из збирке Србољуба Љубибратића, који је збирку песама о Св. Сави објавио 1923. Марамбо је сматрао да се под псеудонимом сакупљача крије Светолик Милосављевић, који је такође 1935. објавио збирке песама и прича о Св. Сави. Да је псеудоним заправо припадао Мијатовићу потврђује Владимир Ђоровић који у Предговору збирке коју је приредио (*Свети Сава у народном предању*) наводи да је Станоје Мијатовић, између осталог, песме о Светом Сави објавио 1923. под псеудонимом Србољуб Љубибратић (1927: II). Збирка *Свети Сава у народним причама* из 1923. такође потврђује да је псеудоним припадао Мијатовићу – у њој се потписује као Србољуб Љубибратић и посвећује је унуцима Николи, Радославу и Бранчици¹³.

¹¹ АСАНУ–ЕЗ–232–2–116

¹² Пет додатих приповедака по садржини и стилу не одговара осталим, јер поучност не проистиче из уобичајеног моралистичког тона легенди, већ се у први план ставља брига о чистоћи, вредноћи или неопходности школовања. Овакве практичне савете Мијатовић је имплементирао у књижицу под насловом *Писма мојој сестри на селу* (1936), у којој је у епистоларној форми кроз лик образоване сестре из грађанског слоја која одговара на питања сестре са села изнео разнолика знања о чистоћи куће, хигијени, здрављу, нези детета итд. У њима је евидентнија Мијатовићева улога „народног учитеља”, како је себе идентификовао.

¹³ Издање из 1935. посвећује унуцима Николи, Радославу, Мијату, Бранки и Љиљани.

Збирка песама коју је објавио 1923. под псеудонимом садржи предговор који је исти као други део предговора збирке из 1935.

Од народних песама, које су узете у ову збирку, прва песма узета је из „Отаџбине”, књ. IV, стр. 230 од 1880 год, коју је тамо објавио Стојан Новаковић; друга, трећа, четврта, шеста и седма, узете су из збирке Вука Стефановића Караџића; пету сам забележио од старца – гуслара Саве Леповића из Чечева у Косовском Колашину 1912 год., а осму сам исте године забележио од старца Видосава Радошевића из Косовске Митровице, коју ми је после допунио и у нечему исправио наша честита старина и у своје време чувени јунак – прота Божовић из Косовског Колашина [...] (Мијатовић 1923: 4; Мијатовић 1935: 6).

Светолик Милосављевић, који је 1935. објавио песме и приповетке о Светом Сави без навођења извора, вероватно је део грађе преузео из Мијатовићевих збирки. Мијатовић, који је ревносно наводио како у грађи штампаној у часописима и збиркама тако и у рукописној грађи где и када је она претходно публикована, нигде не помиње приповетке и песме штампане 1923. под псеудонимом. У збирци из 1935. каже да песме „до сада нису нигде биле објављиване” (Мијатовић 1935: 6), што је допринело погрешној атрибуцији псеудонима.

Приче о Краљевићу Марку први пут су објављене у листу *Нова искра* 1911. године (Мијатовић 1911: 203–208; 237–240; 271–276). Наредне године четири приче објављене су у *Босанској вили* са напоменом која упућује на часопис *Нова искра*. Збирци објављеној у *Новој искри* претходи предговор који је скоро исти као у рукопису. У њему Мијатовић истиче да приче о овом јунаку нису довољно познате.

О Марку сам прибележавао што сам где год чуо већ десетак година.¹⁴ Забелешке су скоро све из Левча, Темнића, Белице и Ресаве; дакле из крајева кроз које сам путовао и које сам проучавао са антропогеографског гледишта. Да би збирка била потпунија бележио сам и ствари које су више мање познате. Ну, дуго сам се колебао, да ли овде да унесем и приче које су сличне са познатим песмама о Краљевићу Марку. На послетку сам се решио, да и њих не изоставим. Ако би ове приче биле доиста млађе од песама, онда се из њих може видети: како их народ препричава.¹⁵ Разуме се по себи, да ову збирку не треба сматрати као потпуну. Она је само покушај или почетак за већу или потпунију збирку, у којој би било унето све што се о Марку зна и приповеда у појединим крајевима Српства (Мијатовић 1911: 203).

Приповетке о Краљевићу Марку, које је објавио у *Новој искри*, скоро су потпуно исте као грађа послата Академији. У пропратном писму, које је послао Српској краљевској Академији маја 1914, навео је да су неке од прича које шаље већ објављене, али да штампом није задовољан, јер су нетачне и непотпуне.¹⁶ У предговору рукописној збирци каже: „Међутим вредно би било о Марку

¹⁴ У рукопису стоји: „било од простог сељака, било од трговца, занатлије, свештеника, учитеља, и др.”.

¹⁵ Мијатовић је склон објашњавању етиологије различитих форми књижевног фолклора, те ће тако порекло пословица наћи у причама, а порекло прича у песмама.

¹⁶ АСАНУ–ЕЗ–232–2–2

прикупити и објавити све оно што народ о њему прича”; „Да би збирка била потпунија бележио сам и ствари, које су више мање познате”¹⁷. Године 1923. Мијатовић је објавио књигу *Краљевић Марко у народним причама*. У предговору поново истиче да је прича о Марку много мање него песама, те да их је већ објавио 1911. у часопису *Нова искра*. Овом приликом узима исту грађу, али је употпуњује уносећи пет туђих прича, чије изворе наводи, као и пет својих необјављених прича. Концепцијом збирке Мијатовић поново потврђује да своје виђење потпуности грађе заснива на томе да ли је потпуна биографија јунака. На крају понавља своје критеријуме за одабир грађе: „И овде су унете колико по важности садржине, толико и по томе, да се види: како наш народ уме и песме да преобраћа у приче” (Мијатовић 1923: II). Наслови су другачији у односу на рукопис и текстове из *Нове искре*, а могу се приметити и друге мање измене – нпр. Марко пије „кондир” уместо „ведро” вина, са објашњењем речи „кондир” (бр. 6); сестра Леке капетана је „лепа, веома лепа” уместо „веома крупна и лепа”; змија Марку „стане сипати” (...) „јед у лице” уместо да га плује по лицу (бр. 8). Приповетке бр. 10 и 25 потпуно су измењене у односу на рукопис (збирка АСАНУ–ЕЗ–232–2, приповетке бр. 63 и 39), а редакција иде у смеру „књишког” улепшавања рукописа, као и код наведених измена појединих речи или обрта. Стилизација не мора потицати од Мијатовића и у том случају може да буде, између осталог, извор његовог незадовољства штампаним материјалом. Приповетка бр. 24 није пронађена у рукопису нити међу онима које Мијатовић наводио да је преузео од других сакупљача.

Збирка *Краљевић Марко (и Милош Обилић) у народним причама* (1932) представља треће, допуњено издање. Текст приповедака не разликује се од претходног издања, али су додате приче других сакупљача, што Мијатовић наводи: бр. 16 – по забелешкама Н. Шаулића; бр. 22 – из рукописа М. Трпковића. За поједине нове записе не бележи од кога је преузео, можда зато што их је забележио сам. Други део збирке чини 18 културноисторијских предања о Милошу Обилићу. Овде такође истиче да је приповетке бр. 1 и 2 преузео од Вука, односно Јована Мутића.

Мијатовић је слао и лирске песме, које се у Архиву САНУ налазе под бројевима 49, 85 и 265. Уз збирку песама из Левча и Темнића¹⁸ наводи да је велики део грађе објављен у *Босанској вили*, *Караџићу*, *Учитељу* итд. У одговору на рецензију обредних песама писао је Академији да је део сакупио сам, док су већи део, на његову молбу, сакупили његови помагачи, учитељи, чија имена наводи у писму од 12. 2. 1924. године.¹⁹ На другим местима у преписци не помиње да је имао помагаче, али то не искључује могућност да их је ангажовао приликом прикупљања друге грађе. У обимној грађи послатој Академији у збиркама бр. 157 и 232 поједине приповетке се понављају, у истом облику или са одређеним изменама²⁰, без објашњења и напомена. С обзиром на то да је реч о веома обимној грађи, могуће је да је разлог недовољно вођење евиденције.

¹⁷ АСАНУ–ЕЗ–232–2–28

¹⁸ АСАНУ–ЕЗ–85

¹⁹ АСАНУ–ЕЗ–375–44–65

²⁰ 157–7 = 232–2–4, 157–9 = 232–2–6, 157–8 = 232–2–18, 157–10 = 232–2–95, 157–15 = 232–2–9, 157–16 = 232–2–115, 157–24 = 232–2–23, 157–26 = 232–2–19, 157–30 = 232–2–116, 157–31 = 232–2–24, 157–25 = 232–2–136, 157–27 = 232–2–27; 232–1–3 = 232–2–129, 232–1–10 = 232–2–64; 232–2–131 = 232–2–137

Поређење штампаног и рукописног материјала показало је да је вишеструко објављивање прича у различитим збиркама и часописима увек било праћено навођењем претходних издања и извора из којих су преузете поједине приче, а најобимнију и, по његовим критеријумима, „најпотпунију” грађу Мијатовић је послао Академији. Из Мијатовићевих предговора посредно се може закључити да када говори о „непотпуности” грађе која је објављена, мисли заправо на то да је њоме представљена непотпуна биографија јунака, односно „потпунија збирка” би за њега подразумевала „све што се о Марку зна и приповеда”. За сваку причу Мијатовић бележи из ког је места, а за поједине означава да су из више места, што имплицитно значи да није бележио све варијанте које је чуо путујући по селима моравског округа и прикупљајући антропогеографске податке, већ је књижевним језиком бележио само сиже приче. Његов циљ био је да забележи што већи број мотива и веже их за одређени терен. У писму које је послао уз рукописну збирку 232 бележи: „Приче су записиване књижевним говором из узорка, што скупљач није био поуздан у запажању и бележењу акцента и што је крај из кога је највећи део приповедака прикупљен испитан са дијалектолошког гледишта од стране [нарочито] стручњака”. Примећује да „народ воли у приповедању да додаје или да 'кити'”, што имплицитно оцењује као лоше јер се због тога не може одредити „основна” прича.²¹ У поговору збирке о Светом Сави из 1913. каже: „Моји казивачи су ми приче казивали у свом дијалекту. Како сад већ наши дијалектолози иду сами на лице места да проучавају дијалекте, те нису спали на оваке приче, ја сам их овде испричао књижевним језиком, старајући се да задрже све особине наивног народног причања”. Мијатовић предност даје приповедном склопу, а занемарује особине говора које види као материјал за лингвистичко проучавање, које не спада у домен његових компетенција и интересовања.

Квалитет грађе могао је навести Марамбоа да посумња у аутентичност Мијатовићевих збирки, с обзиром на то да је сматрао да се:

[...] народним приповеткама могу сматрати једино оне чији писмени облик, пре свега, не одаје трага писане књижевности [...] Као други услов, могли бисмо поставити да та проза има да се одликује особинама које нису увек, тачно говорећи, особине говорног језика народног, нити савршено лишене личних ознака скупљачевих, оне ипак налазе свога извора искључиво у томе језику, из њега проистичу, и стварно представљају његов логични и достоверни стилски препочетак (2001: 415).

Стил Мијатовићевих записа не одговара Марамбоовим критеријумима. Записи су кратки, језик је књижевни, али веома једноставан, што сакупљач сам објашњава својим интересовањем за „основну причу”, због чега занемарује особине дијалекта, али и жељом да записани текст преноси једноставност усменог приповедања. Мијатовић је уз приповетке често бележио и из ког су места, иако друге податке о грађи (нпр. својим приповедачима) обично није остављао. За поједине приповетке бележи да су „из више места”, што имплицира да није бележио све варијанте, већ само „најпотпуније”. Квалитет и карактеристике материјала

²¹ АСАНУ–Е3–232–2–3

који је послао Академији најбоље илуструје рецензија збирке АСАНУ–ЕЗ–232 Александра Белића²², који је оценио да су приповетке написане савременим књижевним језиком, кратког обима, сухе и већином познате, те да су важне за „географију народних умотворина”, док је садржина секундарна. Велики део чине приповетке о Краљевићу Марку и Светом Сави, односно, анегдоте о њима, како Белић каже, примећујући да су приповетке ретко бележене у „развијеном облику”. Мијатовић је приповеткама с једне стране приступао фактографски, бележећи основни приповедни склоп и места за која се он везује и овакав „етнографски” приступ грађи у директној је вези са његовом сарадњом на пројекту Јована Цвијића *Насеља српских земаља*. Са друге стране, себе је доживљавао као „народног учитеља” (како се и потписао у издању збирке из 1913) и као националног радника, о чему говори псеудоним који је користио. Светог Саву и Краљевића Марка сматра значајним националним фигурама, те самим тим приповеткама о њима даје посебно место и објављује их како би дошле до ширег круга читалаца.

Увид у рукописну и штампану грађу показао је да је Станоје Мијатовић систематичан и педантан сакупљач, чија намера није била да вишеструко продаје већ објављен материјал, већ да сву грађу учини доступном и познатом. Такав закључак изведен је на основу тога што Мијатовић у више наврата сам наводи где је грађа раније објављивана и прецизним подацима о томе које приче је одакле преузео. Слабост материјала који је Мијатовић обезбедио (која је такође могла да пробуди сумњу у аутентичност) произилази из тога што је раду приступао на исти начин као и етнографским истраживањима. Вишеструко прештампавање и слање раније штампаног материјала Академији у случају Станоја Мијатовића последица је његове жеље да представи „приповедање” о Светом Сави и Краљевићу Марку у што потпунијем облику, али да истовремено ова грађа постане и просветно средство, чије би публикавање омогућило да допре до шире публике. Иако записи које је пружио нису највишег квалитета, обиман фолклористички и етнографски рад овог „народног учитеља” доведен је у питање, што је допринело томе да не само његов рад већ и цела Етнографска збирка остане у сенци научних истраживања. Ово истраживање показало је да су Јовановићеве оптужбе, засноване на поједностављеној опозицији правог и лажног, биле неосноване и да је то један од разлога што је Мијатовићева обимна рукописна грађа остала запостављена. Његови критеријуми за процену „аутентичности” били су једностранни и као такви нису могли бити примењени на специфичан корпус какав је дао Станоје Мијатовић, услед чега је дошло до неразумевања грађе и његовог рада. Нови поглед на грађу, али и на проблем аутентичности у савременој фолклористици, отварају нове могућности читања Етнографске збирке, али и друге запостављене грађе.

Цитирана литература

Ајдачић, Дејан. „О неким мистификацијама народних песама балканских Словена у 19. веку”. *Прилози проучавању фолклора балканских Словена*. Београд: Д. Ајдачић – Научно друштво за словенске уметности и културе, 2004, 201–218.

²² АСАНУ–ЕЗ–375–44–62

- Банашевић, Никола. „О проблему књижевне мистификације разних врста усмене књижевности”. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 4/1. Београд, Тршић, Нови Сад, 1974, 179–193.
- Бјелић, Александра. „Рецепција антологија усмене књижевности Војислава М. Јовановића Марамбоа у периоду између два светска рата”. *Узданица XIX/1* (2022) (у штампи)
- Гароња-Радованац, Славица. „Војислав Јовановић Марамбо и његово проучавање мистификација у српској народној поезији”. *Од Цариграда до Будима: аспекти српског усменог песништва: савремена књижевност на фолклорној матрици*. Нови Сад: Академска књига, 2014, 162–199.
- Јовановић, Војислав Марамбо. *Зборник радова о народној књижевности*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, 2001.
- Јовановић, Војислав Марамбо. „Зборник лажне народне поезије (рукопис нацрта неоствареног издања)”. *Словенски фолклор и фолклористика на размеђи два миленијума*. Зборник радова са међународног научног симпозијума одржаног 2–6. октобра 2006. године. Љ. Раденковић, ур. Београд: Балканолошки институт САНУ, 383–500.
- Мијатовић, Станоје. *Писма мојој сестри на селу*. Сарајево: Друштво „Просвета”, 1936.
- Мијатовић, Станоје. *Из мог живота. Из рата у рат*. Београд: Потез, 2004, 45–47.
- Николић, Илија. *Етнографска збирка Архива САНУ: Преглед рукописне грађе*. Јеленка Пандуревих, Славица Гароња Радованац, ур. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, 2019.
- Пандуревих, Јеленка. „Високопоштована Академијо! (Поглед иза кулиса)”. *Лицеум XXII/17* (2016): 11–31.
- Пантић, Мирослав. „Право и лажно у народном песништву, у свету и код нас, у прошлости и данас”. *Право и лажно народно песништво*. Мирослав Пантић, ур. Дани српског духовног преображења III, Деспотовац, 1996, 9–31.
- Пантић, Мирослав. „Рукопис Зборник (Антологија) лажне народне поезије Војислава М. Јовановића”. *Словенски фолклор и фолклористика на размеђи два миленијума*. Зборник радова са међународног научног симпозијума одржаног 2–6. октобра 2006. године. Љ. Раденковић, ур. Београд: Балканолошки институт САНУ, 377–500.
- Раденковић, Љубинко. „Кривотворење фолклора и митологије: неки словенски примери”. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 53, св. 1/3 (2005): 29–44.
- Радуловић, Немања. „Предиво као атрибут у наративима о судбини”. *Промисљања традиције: фолклорна и литерарна истраживања*. Зборник радова посвећен Мирјани Дрндарски и Ненаду Љубинковићу. Б. Сувајчић, Б. Златковић, ур. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2014, 248–257.
- Самарџија, Снежана. *Од казивања до збирке народних прича: Прилог проучавању историје народне књижевности*. Бања Лука: Књижевна задруга, 2006.
- Чајкановић, Веселин. *Српске народне приповетке*. Београд: Гутенбергова галаксија, 1999.
- Bendix, Regina. *In Search of Authenticity: the formation of folklore studies*. Madison: The University of Wisconsin Press, 1997.

Извори

- АСАНУ–Е3–85 – *Народне песме из Левча и Темнића*. Станоје Мијатовић, 1908.
- АСАНУ–Е3–157 – *Приповетке, басне, бајке и др. из Левча и Темнића*. Сакупио Ст. М. Мијатовић, учитељ, Пољна, 1908.
- АСАНУ–Е3–232 – *Српске народне приче и басне*. Записао Ст. М. Мијатовић, учитељ, 1914.
- АСАНУ–Е3–375 – списи и писма
- Љубибратић, Србољуб. *Свети Сава у нашим народним песмама*. Београд: Књижарница Рајковића и Ђуковића, 1923.
- Љубибратић, Србољуб. *Свети Сава у нашим народним причама*. Београд: Књижарница Рајковића и Ђуковића, 1923.

- Мијатовић, Станоје. „Свети Сава у народној успомени (из Темнића)”. *Брство*, година 12, (1908): 134–154.
- Мијатовић, Станоје. „Краљевић Марко у народној успомени”. *Нова искра: илустровани лист*. Год. 10, бр. 7 (1911): 203–208.
- Мијатовић, Станоје. „Још неколико прича о Краљевићу Марку”. *Босанска вила* бр. 10, 1912, 156–158.
- Мијатовић, Станоје. *Свети Сава у народним причама*. Нови Сад: Матица српска, 1913.
- Мијатовић, Станоје. *Краљевић Марко у народним причама*. Сарајево: Издање Друштва Просвете, 1923.
- Мијатовић, Станоје. *Краљевић Марко (и Милош Обилић) у народним причама*. Крушевац: Ђ. Будимовић, 1932.
- Мијатовић, Станоје. *Свети Сава у народним причама и песмама*. Крушевац: Књижара Ђорђа Будимовића, 1935.
- Милосављевић, Светолик. *Свети Сава у народним песмама*. Београд: Књижарница Т. Јовановића и Вујића, 1935.
- Милосављевић, Светолик. *Свети Сава у народним причама*. Београд: Књижарница Т. Јовановића и Вујића, 1935.
- Ђоровић, Владимир. *Свети Сава у народном предању*. [Београд]: Задужбина Радојице Ј. Ђурића, 1927.

Додатак

Приповетке и песме о Светом Сави (табела 1)

1908.	1913.	1914.	1923.	1923.	1935.
<i>Свети Сава у народној успомени (из Темнића)</i>	<i>Свети Сава у народним причама</i>	<i>Свети Сава у народним причама, највише у Темнићу</i>	<i>Свети Сава у нашим народним песмама</i>	<i>Свети Сава у нашим народним причама</i>	<i>Свети Сава у народним причама и песмама</i>
Приповетке први пут објављене у часопису <i>Брство</i> .	Напомене о томе одакле су приче преузете.	Наводи да је грађа штампана у часопису <i>Брство</i> и збирци 1913. године), али да је овде најпотпунија. Констатује да се приче могу разликовати од објављених, које су у појединим случајевима погрешне и непотпуне, услед недовољне пажње при „корегирању”.	Песме објављене под псеудонимом (Србољуб Љубибратић) Мијатовић не помиње на другим местима нити овде помиње да је грађа раније објављена.	Приповетке објављене под псеудонимом (Србољуб Љубибратић) Мијатовић не помиње на другим местима нити овде помиње да је грађа раније објављена.	Треће, допуњено издање; уноси напомене о томе одакле су песме преузете и наводи да су први пут штампане.

Приповетке о Краљевићу Марку (табела 2)

1911. <i>Краљевић Марко у народној успомени</i>	1912. <i>Још неколико прича о Краљевићу Марку</i>	1914. <i>Краљевић Марко у народним причама АСАНУ–ЕЗ–232–2</i>	1923. Збирка приповедака <i>Краљевић Марко у народним причама</i>	1932. Збирка <i>Краљевић Марко (и Милош Обилић) у народним причама</i>
„Разуме се по себи, да ову збирку не треба сматрати као потпуну. Она је само покушај или почетак за већу или потпунију збирку, у којој би било унето све што се о Марку зна и приповеда у појединим крајевима Српства.”	Напомена која упућује на <i>Нову искру</i> за 1911. годину.	Напомиње у пропратном писму да су неке приповетке већ објављене, али да штампом није задовољан, јер су нетачне и непотпуне.	У Предговору наводи да их је већ објавио 1911. у <i>часопису Нова искра</i> . Узима исту грађу, али је употпуњује уносећи пет туђих прича (бр. 3, 4, 16, 18, 22), чије изворе наводи, као и пет својих необјављених прича.	Треће, допуњено издање, које садржи нову грађу, о Милошу Обилићу.

Marina Mladenović Mitrović

VOJISLAV JOVANOVIĆ MARAMBO AND THE PROBLEM OF PLAGIARISM:
THE CASE OF STANOJE MIJATOVIĆ

Summary

Stanoje Mijatović (1868–1946) was a teacher and associate of the Ethnographic Board of the Serbian Royal Academy. He collected folk songs, games, folk tales, simple forms and various ethnographic material, and he also published several collections of folk tales. Veselin Čajkanović published several tales in *Serbian Folk Tales* in 1927, assessing that the material from Mijatović’s collection ASANU–EZ–57 was not always reliable. More serious accusations came from Vojislav Jovanović Marambo, who accused Mijatović of “fabricating” and “falsifying” folk songs and folk tales. The paper examines the validity of Marambo’s claims by comparing Mijatović’s material stored in the SASA Archives and material published in collections and journals. The collector’s remarks from the prefaces and accompanying letters to the Academy shed some light on his collecting practice and the reasons for publishing the same material several times. This speaks in favour of the fact that his intention was not to “fabricate” folklore but to clearly refer to sources and previously published material, pointing to the reasons for republishing, which are considered in the context of his entire folkloristic work.

Keywords: Stanoje Mijatović, Vojislav Jovanović Marambo, folklore collectors, forgeries, plagiarism, Ethnographic Collection, SASA Archives, folk tale, Saint Sava, Marko Kraljević.